

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА МЕТОДИ ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 94(477.82):281.9

“ВОЛЫНСКИЕ ЕПАРХИАЛЬНЫЕ ВЕДОМОСТИ” ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Ірина БАЛІАС (Київ)

У статті проаналізована культурно-освітня діяльність волинського православного духовенства на основі періодичного видання “Волынских епархиальных ведомостей”. Показано значення журналу в поширенні культури та освіти на території Волинської губернії.

Ключові слова: епархія, Волинська губернія, православне духовенство, “Волынские епархиальные ведомости”, періодичне видання, культурно-освітня діяльність.

В статье проанализирована культурно-образовательная деятельность волинского православного духовенства на основе периодического издания “Волынских епархиальных ведомостей”. Показано значение журнала в распространении культуры и образования на территории Волынской губернии.

Ключевые слова: епархия, Волынская губерния, православное духовенство, “Волынские епархиальные ведомости”, периодическое издание, культурно-образовательная деятельность.

Educational activity of the Volynia orthodox clergy is analysed on the basis of magazine of “Volynskikh of eparkhial'nykh vedomosti” in the cultural article. The value of magazine is rotined in distribution of culture and education on the territory of the Volynia province.

Keywords: diocese, Volynia province, orthodox clergy, “Volynski of eparkhial'nye vedomosti”, magazine, cultural and educational activity.

У духовному житті людини важко знайти чинник, який би протягом століть відігравав більшу роль, ніж релігія. Традиційно духовенство займало особливе місце в суспільно-політичному та культурно-освітньому житті, маючи вагомий вплив на всі сфери життя громади. Не стала винятком і Волинська губернія, священство якої мало безпосередній стосунок до культурно-освітніх процесів краю. Ця діяльність відбивається на сторінках релігійного часопису “Волинские епархиальные ведомости”.

Актуальність цього питання зумовлена необхідністю вивчення діяльності православного духовенства Волинської губернії в культурній та освітній сферах з метою розкрити її роль у житті Волинської губернії. Російська православна церква як духовна інституція в цей час посідає важливе місце в суспільному житті на теренах Волинської губернії. У свою чергу, “Волинские епархиальные ведомости” є важливим джерелом українського історичного минулого не тільки в духовному, а й культурно-освітньому житті, адже їхній інформаційний зміст допомагає показати те значення, яке мало православне духовенство в розвитку культури та освіти.

Метою є здійснення історичного та культурно-освітнього дослідження значення діяльності православного волинського духовенства через призму “Волинских епархиальных ведомостей” як головного періодичного видання православної церкви на території Волинської губернії. Для досягнення поставленої мети автор ставить перед собою наступні завдання: 1) розкрити культурно-освітню діяльність православного волинського духовенства; 2) показати значення релігійного часопису “Волинские епархиальные ведомости” в культурно-освітній діяльності православного волинського духовенства.

Дослідження історії церковного життя Волині бере свій початок ще в другій половині XIX ст. Першою стала праця П. Карашевича “Очерк истории Православной церкви на Волыни”, у якій у хронологічній послідовності показано короткий виклад історії православ'я на Волині [1]. Наприкінці XIX – на поч. XX ст. з'являються дослідження, присвячені різним аспектам церковного життя краю: “Девятисотлетие православия на Волыни” [2], Н. Теодоровича “Волинская духовная семинария” [3], А. Хойнацкого “Почаевская Успенская Лавра: историческое описание” [4]. Однак, ці праці мають поверховий та описовий характер. У цей же час з'являються перші твори, присвячені “Волинским епархиальным ведомостям”, а саме: В. Серезневского “Список русских повременных изданий с 1703 по 1899 год со сведениями об экземплярах, принадлежавших Библиотеке Императорской Академии наук” [5], і стаття С. Рункевича в третьому томі “Православной богословской энциклопедии” [6].

Радянський етап у вивченні цієї теми задекларований явним регресом. Проблематика державно-церковних відносин спиралася на основні принципи ставлення більшовицької партії і Радянської держави до релігії, православної церкви, духовенства, тому це питання було не актуальним.

З проголошенням незалежності України тематика діяльності духовенства починає відроджуватися. 1991 р. виходить праця О. Крижанівського “Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України (XVIII – перша половина XIX ст.)” [7], в якій дано загальний огляд становища православної церкви на Волині першої половини XIX ст. Помітним внеском в аналізі “Волинских епархиальных ведомостей” є бібліографічні дослідження Б. Кругляка [8], Л. Денисенко [9], І. Міляевич

[10], Н. Сапарина [11]. Так, учені вважають, що релігійний часопис “Волынские епархиальные ведомости” заслуговує на дуже високу оцінку і жоден дослідник історії Волині цього періоду не зможе обійтися без цього видання. Православному духовенству Волинської губернії присвячені праці С. Жилюка [12], Ю. Хитровської [13], Ю. Коптюха [14], С. Жилюка, Б. Бойко [15]. На жаль, вищезазначені праці тільки побічно торкаються нашого питання, не досліджуючи “Волынские епархиальные ведомости” як джерело культурно-освітньої діяльності Волинської православної єпархії, а лише показують, які заходи в освіті та культурі проводила російська православна церква у Волинській губернії.

Входження Волині до складу Російської імперії мало відчутні наслідки й для релігійної сфери життя краю. Близько 800 волинських церков було повернуто православним. 1796 р. в Острозі при вікарному єпископі Варлаамі (Шишатському) була відкрита Волинська Духовна семінарія, а 1799 р. – відновлена Волинська єпархія. Таким чином, Волинська єпархія була відновлена в друге.

На території Волинської губернії православна церква займалася церковно-просвітницькою діяльністю, а саме: відкривала при парафіях та братствах школи, створювала бібліотеки, відновлювала та зберігала давні пам'ятки православ'я, організовувала різні читання та бесіди, розповсюджувала книги та брошури релігійно-морального змісту.

16 грудня 1866 р. Синод видав наказ №2313, що дозволяв волинському єпископу Агафангелу розпочати видання “Волинских епархиальных ведомостей”, мета яких полягала в тому, щоб пожвавити єпархіальне діловодство [12, с. 92; 15, с. 53]. Ініціаторами створення журналу та його першими редакторами були викладачі Волинської духовної семінарії. На той час цей духовний навчальний заклад, хоч і був на окраїні губернії, у Кременці, (в усіх інших випадках “єпархіальні відомості” в Україні видавалися в адміністративних центрах єпархій), але залишався духовним та інтелектуальним центром Волинської єпархії [11, с. 64]. Тут викладали видатні українські вчені не тільки в галузі богослов'я і церковної історії, а й філології, етнографії, історії та правознавства.

“Волынские епархиальные ведомости” поділялися на дві частини: офіційну та неофіційну. В офіційній частині подавалися царські маніфести й накази по духовному відомству, накази місцевого духівництва – консисторії, архієрея, училищної ради, розпорядження Синоду та місцевого духовного керівництва, розпорядження світської влади стосовно духовенства та його взаємостосунків з парафіянами. Також у виданні надавалася інформація про нагороди священників, присвоєння духовних і наукових ступенів, призначення, звільнення й переміщення духовенства по єпархії, подавалися відомості про вакансії, різні оголошення тощо [8, с. 22; 11, с. 64].

Неофіційна частина становила приблизно 2/3 обсягу відомостей, що свідчить про її важливість. Вона містила єпархіальний літопис (дослідження з

історії православної церкви на Волині, історико-статистичний опис церков, монастирів Волинської єпархії тощо) та єпархіальну хроніку (найважливіші поточні події в єпархії). Проте зміст неофіційної частини видання завжди виходив далеко за межі цих завдань: тут друкувалися історико-краєзнавчі та етнографічні праці, проблемні статті з педагогіки, розвідки з археографії та книгознавства, поради з народної медицини й сільського господарства [10, с. 63; 11, с. 66].

Завдяки викладачам Волинської духовної семінарії неофіційна частина “Волинских єпархиальных ведомостей”, була перетворена у своєрідний цікавий журнал, що поєднував інформаційні, освітні та популяризаторські функції. Тому читачами журналу були не тільки православне духовенство, а й учителі, лікарі, службовці, студенти тощо. Таким чином, “Волинские єпархиальные ведомости” виконували дві основні функції: забезпечували волинське священство офіційними документами та сприяли духовному, інтелектуальному збагаченню, підвищували загальний культурно-освітній рівень не тільки духовенства, а й місцевого населення.

До 1881 р. на титульній сторінці відомостей було зображення Христа, а потім – образ Почаївської Божої Матері з преподобним Іовом Почаївським та св. Федором Острозьким [15, с. 54].

“Волинские єпархиальные ведомости” з перших номерів друкували матеріали з історії православної церкви на Волині, дослідження про парафії, статті про храми й монастирі, що несли в собі не тільки інформаційний, а й культурно-освітній зміст.

З 1868 р. “Ведомости” постійно друкували докладні історико-статистичні описи церков, які відзначалися ґрунтовною документальністю. Так, у відомостях були опубліковані описи православних церков м. Кремінця: соборної Свято-Миколаївської, Христовоздвиженської, Різдва-Богородиці Туницької та Богоявленської [16, с.3 – 7, 49 – 53, 130 – 134, 238 – 245, 379 – 385, 477 – 483]; описи церков м. Луцька: Дмитрівської, Свято-Троїцької, Миколаївської та Воскресенської [19, с. 407 – 416, 505 – 510]. Окрім цього, на сторінках відомостей друкувалися описи міст, містечок та сіл губернії. До 1908 р. на шпальтах відомостей були описані міста: Кремінець [20, с. 417 – 428, 455 – 479], Заславль [21, с. 843 – 851], Дубно [22, с. 585 – 606], Рівне [24, с. 237 – 249]; містечка: Крупець [19, с. 544 – 563], Вишнівець [19, с. 826 – 837] Берестечко [20, с. 167 – 180], Іскорость [24, с. 352 – 363], Вишгородок [24, с. 997 – 1009] Миляновичі [26, с. 407 – 416], Шумськ [25, с. 77 – 86]. Рахманів [26, с. 128 – 13]; села: Тихомль Острозького повіту [17, с. 189 – 195, 250 – 256,] Білосток [17, с. 637 – 744], Дубище Староконстантинівського повіту [20, с. 17 – 24], Поляховка Заславського повіту [20, с. 676 – 682], Городище Заславського повіту [21, с. 1 – 7], Перевали Володимир-Волинського повіту [21, с. 247 – 253], Пересониця Рівненського повіту [24, с. 548 – 559] та багато інших. Усі ці відомості підвищували культурний рівень

та збагачували інтелектуально читачів видання, пробуджували бажання пізнавати свій край і його культуру та історію.

У неофіційній частині друкувалися історичні джерела з історії церкви Волині. Так, була опублікована копія дарчої грамоти галицького князя Льва Даниловича на Лавров монастир у Почаєві [17, с. 298 – 303]. Також у виданні копій історичних документів трапляються цікаві публікації, зокрема копія документа, що був виданий польським королем Сигізмундом-Августом князю Костянтину Костянтиновичу Острозькому на побудову міста Костянтинова [17, с. 695-699]. Окрім документів, у “Волинских епархиальных ведомостях” виходили статті, присвячені православним святым. Наприклад, кожен рік на сторінках “Ведомостей” вшановувалася пам'ять просвітників слов'ян Кирила та Мефодія в статтях: “В день святых равноапостольных Мефодия і Кирила, просвітників слов'янських” [22, с. 477 – 491], “Життя та подвиги святых Кирила та Мефодія” [25, с. 273 – 296].

Також виходили публікації, які мали історичні відомості про минуле Волині за часів литовсько-польської доби: “Діяння князя Костянтина Костянтиновича Острозького на користь православ'я в Південно-Західній Русі” [19, с. 275 – 285, 317 – 328], “Релігійні відносини литовсько-польських королів до древньої Волині з 1337 по 1565 роки” [20, с. 525 – 540, 555 – 568], “Релігійні відносини литовсько-польських королів до православного народу Південно-Західної Русі” [22, с. 117 – 129, 199 – 219].

У боротьбі за здоровий спосіб життя на сторінках відомостей порушувалися питання шкідливості паління та алкоголю, пропагувалося викорінення цих згубних звичок у статтях: “Замітка про шкідливий вплив тютюнокуріння на хлопчиків, які курять” [16, с. 309], “Діти й алкоголізм” [26, с. 394 – 395], “Жертви п'янства” [19, с. 144], “Статистика самогубств” [19, с. 144 – 145]. Пропагувався здоровий спосіб життя: “Про значення гімнастичних вправ” [20, с. 258 – 262], “Чи шкідливі пости для здоров'я?” [20, с. 262 – 263].

Статті видання мали інформацію з різних сфер життя людини, що надавали змогу підняти культурний рівень громадян. Зокрема, у статті “Кількість християн і не християн на земній кулі” було навіть наведено точну кількість, на думку авторів, жителів на земній кулі – 1222 млн., із них 386 млн. християн: 185 млн. – римо-католиків, 106 млн. – протестантів, 80 млн. – православних, 15 млн. – сектантів [17, с. 680]. В іншій публікації дається характеристика сучасного суспільства [26, с. 392 – 394]. Зі сторінок часопису читач дізнається про залежність шлюбу від церкви в перші роки християнства, як правильно навчати дітей молитов і початкових правил віри, в які дні можна вінчатися та ін. [22, с. 744 – 768; 18, с. 569; 19, с. 68]. “Ведомости” містять інформацію, яка стосується показників заходів запобігання пожежам і питань права й судочинства в судових установах, благочестя в древній Русі [16, с. 578; 17, с. 748 – 759, 900 – 913; 26, с. 299 – 305].

На сторінках “Волынских епархиальных ведомостей” висвітлювалась освітня діяльність православного духовенства. Друкувалися повідомлення про відкриття нових шкіл та класів у губернії. Так, 1870 р. було опубліковано список дев’яти навчальних закладів, що відкрилися на території Волинської губернії [17,с.45], 1869 р. – “відкриття граматико-ремісничого училища при Почаївській Лаврі” [16,с.1012], 1899 р. – “відкриття церковно-приходської школи в селі Малій Андручі Кременецького повіту” [26, с. 126 – 129], 1880 р. – “відкриття педагогічних класів при жіночих епархіальних училищах” [24,с.1179], 1872 р. – відкриття п’ятого класу при духовних училищах [19,с.55].

У виданні щороку друкувалися повідомлення про прийом дітей до шкіл та училищ з ґрунтовною інформацією про потрібні документи для вступу та іспити, що їх доведеться скласти. Такими були: правила прийому вихованців до Штурманського училища [16, с. 133], до Житомирського училища для дівчат духовних знань [16, с. 271], до Почаївської другокласної школи [27, с. 544], у Житомирську церковну вчительську школу [26, с. 369]. На шпальтах вісника друкувалися вакансії вчителів: “Об’ява про вчительську вакансію в м. Моріаполь Сувалкської губернії” [16, с. 681], “Запрошення на посаду домашнього вчителя с. Мизова” [21, с. 844], “Вакансії вчителів Кременецького повіту” [27, с. 544 – 545].

У “Волынских епархиальных ведомостях” знаходимо перелік викладання навчальних предметів, що існували в школах при духовних семінаріях на той час: Закон Божий, Руська й церковна граматика, чистописання, арифметика, церковний спів. [25, с. 173 – 183]. На сторінках відомостей були опубліковані проекти реформування шкіл. Наприклад, “Проект реформи нижчих шкіл”, згідно з яким за кількістю класів було запропоновано створити 1 – 4 класні училища. За цим проектом кількість учителів тепер залежала від кількості класів, а не предметів. Пропонувалися викладати предмети: Закон Божий, російська мова і церковно-слов’янське читання, арифметика, геометрія, знання історії і фізики, співи, гімнастика. [18, с. 282 – 285]. Отже, навіть пересічні читачі “Волынских епархиальных ведомостей” були поінформовані про зміни в галузі освіти рідного краю.

Розглядалися важливі питання щодо навчання в школах, зокрема, хто повинен навчатися в церковних школах, про що йдеться в “листі первосвященного Інокентія бувшого єпископа Камчатського, а в последствии митрополита, колишньому обер-прокурору святого синоду графу Протасову 1845 р.” [25, с. 1 – 14]. Одразу знаходимо відповідь – можуть і повинні навчатися всі і кожен. Кожна людина може вивчати основи благочестя, молитви, бути християнином і приносити користь суспільству. Цікавою є стаття “Про освіту і призначення жінки”, в якій доводилося, що жінка повинна бути вихователем і матір’ю сімейства, а для цього їй потрібна освіта [21, с. 993 – 1101].

Журнал “Волынские епархиальные ведомости” був офіційним органом Волинської єпархії. Часопис був виразником інтересів Російської Православної церкви, і це мало великий вплив на зміст видання. Зокрема, гостро критикувалося використання рідної мови під час навчання в школах та училищах в статті “Народні наріччя або місцевий елемент в навчанні” [21, с. 99 – 107].

“Волынские епархиальные ведомости” несли в собі великий інформаційний зміст про періодичні видання, що виходили на той час. Так публікувалися передплати на газети й журнали: “Громадянин” [22, с. 43], “Друг народу” [22, с. 45], “Кругозір” [22, с. 327], “Віра і розум” [26, с. 79], “Воскресне читання” [26, с. 78], “Навколо світу” [25, с. 65], “Київська старина” [25, с. 72] та ін. Також друкувалися описи книг, які щойно вийшли з друку, та були рекомендовані для читання: “Римський католицизм в Росії” [22, с. 48], “Життя Ісуса Христа за євангеліями та народним переказами” [22, с. 50], “Прості та короткі повчання в трьох випусках” [22, с. 248], “Малоросійське дуплове бджільництво” [22, с. 540], “Палестинське монашество в IV – VI століттях” [27, с. 783] та багато інших.

1908 р. у виданні відомостей відбувається докорінні зміни. Редакція переїхала до Житомира, де в той час перебувала Волинська духовна консисторія. Водночас змінюється самі відомості: збільшується періодичність видання, формат, зі спільною нумерацією сторінок почали друкуватись обидві частини журналу, зріс обсяг неофіційної частини. Але ці зміни негативно позначилися на змістовності видання. Тут уже не було місця для ґрунтовних краєзнавчих праць з історії і культури Волині, які публікувались у XIX ст., їх витіснили проблеми світського життя.

Отже, головним адресатом “Волинских епархиальных ведомостей” було духовенство. Видання сприяло духовному та інтелектуальному збагаченню, зростанню загального культурно-освітнього рівня саме цієї верстви населення, а ще забезпечувало духівників офіційними документами, необхідними в повсякденній роботі. Тому цей релігійний часопис є важливим для дослідників, адже на його сторінках описано більшість важливих подій і змін, що стосувалися релігійного життя Волинського краю. Не стала винятком і культурно-освітня сфера. З перших номерів у “Волинских епархиальных ведомостях” друкувалися статті, що стосувалися навчальних закладів, благодійницької та просвітницької діяльності православного духовенства, життя монастирів і храмів. Велику роль представники духовенства відводили підвищенню загального освітнього рівня, моральному вихованню та пропаганді здорового способу життя серед своїх мирян. З упевненістю можна зробити висновок, що православне духовенство брало активну участь у культурно-освітньому житті Волинської губернії, свідченням чого є велика кількість матеріалів опублікованих на сторінках “Волинских епархиальных ведомостей”.

Перспектива результатів цього дослідження полягає не тільки в розкритті проблеми культурно-освітньої діяльності волинського православного духовництва через призму “Волинских епархиальных ведомостей”, що раніше не здійснювалася. Ця праця може стати бібліографічним доробком дослідження православних періодичних видань.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Карашевич П. Очерк истории Православной церкви на Волыни. – Спб.: тип. Королев и К°, 1855. – 157 с.
2. Девятисотлетие православия на Волыни. – Ж.: Типо-лит. Е. П. Льва, 1892. – 632 с.
3. Теодорович Н. Волынская духовная семинария. – Почаев., 1901. – 524 с.
4. Хойнацкий А. Почаевская Успенская Лавра: Историческое описание. – Почаев: Почаев. Лавра, 1897. – 524 с.
5. Серезневский В. Список русских повременных изданий с 1703 по 1899 год со сведениями об экземплярах, принадлежавших Библиотеке Императорской Академии наук. – Спб., 1901. – 1114 с.
6. Рункевич С. Волынские епархиальные ведомости // Православная богословская энциклопедия. Т3. 1902. – 798 – 803 с.
7. Крижанівський О. Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України (XVIII – перша половина XIX ст.). – К.: Вища школа, 1991. – 125 с.
8. Кругляк Б. Волынские епархиальные ведомости // Тези наукової конференції до 100 річчя Волинського епархіального духовенства. – Житомир, 1993. – 22 – 23 с.
9. Денисенко Л. Релігійні православні видання XIX – початку XX ст. у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського: Каталог. – К.: НБУВ, 2001. – 200 с.
10. Сапарин Н. Періодика Волинской губернии 1838 – 1917 pp. // Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді та повідомлення сьомої Всеукр. наук.-теор. конф. – Л., 2002. – 62 – 64 с.
11. Мілясевич І. Періодичні видання Волинської губернії XIX – початку XX ст.: Історико-бібліограф. дослідж. /ЛАН, ЛНБ ім. Стефаніка, Наук.-досл. центр періодики. – Л., 2004. – 376 с.
12. Жилюк С. Російська православна церква на Волині (1793-1917 pp.). - Житомир: Журфонд, 1996. – 174 с.
13. Хитровська Ю. Громадянсько-політична позиція духовенства Правобережної України наприкінці XVIII – середині XIX ст. (в контексті церковної політики самодержавства): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. – К., 2001.
14. Коптюх Ю. Реформи устрою Російської Православної церкви в Правобережній Україні (кінець – XVIII перша половина XIX ст.): Автореф. дис. ... канд. істор. наук. – КНУТШ. – К., 2005.
15. Жилюк С., Бойко Б. Релігійна політика царизму на Волині (1793 – 1917 pp.). – Острог.: Острозька академія. 2010. – 228 с.
16. Волынские епархиальные ведомости. Неофициальная часть. – 1869. № 1-24. – 986 с.
17. Там само. – 1870. – № 1 – 23. – 784 с.
18. Там само. – 1871. – № 1 – 24. – 818 с.
19. Там само. – 1872. – № 1 – 24. – 980 с.
20. Там само. – 1874. – № 1 – 24. – 952 с.

21. Там само. – 1875. – № 1 – 24. – 1028 с.
22. Там само. – 1877. – № 1 – 24. – 1154 с.
23. Там само. – 1879. – № 1 – 24. – 1061 с.
24. Там само. – 1880. – № 1 – 34. – 1061 с.
25. Там само. – 1885. – № 1 – 36. – 1224 с.
26. Там само. – 1899. – № 1 – 18. – 560 с.
27. Там само. – 1900. – № 23. – 259 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Баляс Ірина Анатоліївна – аспірантка кафедри історії України НПУ ім. М.П.Драгоманова.

Наукові інтереси: культурно-освітня та суспільно-політична діяльність духовенства України в XIX – на поч. XX ст.

УДК 930.1 (477–25) (18/19)

ЕТАПИ Й НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧОСТІ В.О. КЛЮЧЕВСЬКОГО ТА ЙОГО ІСТОРИЧНОЇ ШКОЛИ В ІСТОРІОГРАФІЇ

Наталія БОСЕНКО (Кіровоград)

У статті досліджуються етапи розробки теми творчості В.О. Ключевського та його історичної школи в історіографії.

Ключові слова: історіографія, історична школа, інституціоналізація науки.

В статье исследуются этапы изучения темы творчества В. О. Ключевского и его исторической школы в историографии.

Ключевые слова: историография, историческая школа, институционализация науки.

The stages of studying of subject matter of the work of V.O. Kljuchevskiy and his historical school in a historiography are investigated in article.

Key words: historiography, historical school, institutionalisation of science.

У сучасній історіографічній ситуації науковий інтерес дослідників часто фокусується на рубежі XIX – XX ст. Методологічні кризи вікової давнини та нинішнього етапу зближують ці дві епохи, які характеризуються пошуками моделі історичного дослідження, зміною ставлення до інтелектуальної діяльності. Підвищення ролі цього періоду зумовлено також фактором творчості ряду визначних особистостей, які визначили подальший розвиток національної історіографії. У російській історичній науці непересічна роль належить Василю Осиповичу Ключевському (1841 – 1911), творчість якого знаменує головний етап в її еволюції. Процес осмислення творчості В. О. Ключевського та його історичної школи здійснювався в межах п'яти хронологічно визначених етапів історіографічних досліджень.